

Tilbage til kulturerne

Af Gert Buschmann

Det 20. århundredes vigtigste europæiske roman er - skal man tro læserne af et schweizisk dagblad - Camus' *L'étranger* (1942, dansk: *Den fremmede*). Havde man foretaget sådanne udvælgelser i de foregående århundreder, havde det været med en ganske anden bagtanke end idag. Af den grund at litteraturen - i hvert fald den der her kunne komme på tale - havde en anden opgave, nemlig den samme som religionen: at højne og forbedre mennesket. Dengang levede mennesket i en verden hvor der var faste størrelser og hvor kravene var store - ikke mindst fordi intet livsområde var holdt udenfor. Der var evigt brug for opdragende og tugtende virksomhed, og af alle de der tog sig af denne sag, var forfatterens indsats af en særlig art. Hans ord skulle afsætte deres virkning på de vilkår hvor de var skabt: med glæde og langsomt og i ensomhed - de skulle højne såvel ved deres pragt som ved deres budskab: vise livets rigdomme og vanskeligheder og gåder, og stille helte og skurke til skue for at anspore til flid og ædelsind og modvirke slaphed og umoral.

I vort århundrede har menneskets stræben bevæget sig bort fra den vertikale retning og ned mod den horisontale. De faste og fælles størrelser, og kravene til mennesket, er skrumpet så meget ind at vi ikke mere taler om at opdrage og forbedre. Kunsten er der stadig, men den har fået en anden opgave: den skal ikke mere højne, den skal *udvide* - gøre vores verden større - vise os ting vi endnu ikke har set - og helst ting vi troede umulige eller uanstændige. Kunsten skal bidrage til at fjerne den opfattelse at noget kan være os uvedkommende - og bidrage til at vi, den dag vi må forlade verden, i sandhed kan sige at vi er mætte af dage, intet mere er os fremmed.

Den fremmede er fra en tid hvor kunstens højnende opgave allerede er helt væk. Det udvidende gav sig dog endnu kun udslag i at kunsten skulle vise *sandheden*, uanset hvor unyttigt og nedbrydende det kunne være at høre den. Og den sandhed som Camus har at meddele os er ikke opløftende. Han fortæller om en sjælelig sygdom som synes at være negationen af alt menneskeligt, og som, fra tidligere blot at have plaget nogle store tænkere, nu, dvs. på Camus' tid, syntes at skulle brede sig til hele menneskeheden. Og da den syntes uhelbredelig, så man (især de der selv mærkede sig angrebet) på den med stor alvor. Så stor at Camus' hovedperson der er ramt af sygdommen bliver dømt til døden. Dette lader sig dog kun gøre fordi han har begået et mord, men mordet er nærmest et uheld og det fungerer kun som anledning til at han bliver opdaget og kan fjernes. Men da man jo ikke kunne fjerne alle de

sygdomsramte på en sådan måde, bredte sygdommen sig. I perioder var der dog ting som hæmmede dens vækst, men det lå i disse tings natur at de ikke kunne have nogen varig virkning. Og hvis der er bare lidt realitet i den beretning som den østtyske forfatter Christoph Hein giver os i romanen *Der fremde Freund* (1982, dansk: *Den fremmede ven*, 1985), så situationen på hans tid virkelig sort ud.

Da læseren her ved århundredets slutning ikke véd af at han er ramt af nogen sjælelig sygdom, og da han kun ser glade mennesker overalt, kan han regne ud at menneskeheden er blevet helbredt for den nævnte sygdom, og når han nu har hørt den nærmere beskrevet, vil det straks være klart hvordan det er sket.

Den unge M. Meursault som Camus lader menneskene i det franske Algier dømmes til døden, fortæller selv sin historie og den begynder således: "I dag døde mor. Eller måske var det i går, jeg ved det ikke. Jeg fik telegram fra alderdomshjemmet: 'Deres mor er afdøet ved døden. Begravelse i morgen. Ærbødigt.' Det betyder ingenting. Det var måske i går". Hermed er niveauet lagt for såvel hans sprog som hvad han har at meddele. Han er begavet og pligttopfyldende men han har ingen ambitioner. På kontoret hvor han arbejder bliver han tilbudt forfremmelse men han har det godt som han har det. Han har nogle venner og også en kæreste men ingen betyder det store for ham. Da kæresten spørger ham om han elsker hende, svarer han at det ikke betyder noget men han tror det ikke. Da hun spørger ham om han vil gifte sig med hende, svarer han at han er ligeglad men det kan de da godt. Meursault er mere styret af naturen, menneskets drifter, end af kulturen, menneskenes regler. Inden begravelsen ryger han en cigaret og drikker *café au lait*, og han græder ikke på noget tidspunkt, og dagen efter ser han en komisk film sammen med kæresten. Men en dag bliver der sat en stopper for dette fremmedelement blandt menneskene. Han bliver tilskuer til en strid imellem en nabo og nogle arabere, og da denne nabo nok vil gøre brug af sin pistol, beder han om at få den overdraget, men kommer til selv at affyre den. Årsagen er "solen": den moral som skulle forhindre at fingeren trykker aftrækkeren ind, er for svag imod det ulidelige klima.

Inspirationen til Camus' roman er den *forestilling* om livets totale meningsløshed der trængte sig ind på mennesket i det 20. århundrede, hvor det fundament som det alle dage havde haft under sig for alvor syntes at smuldre væk. Religionerne var forlængst blevet draget i tvivl, og også den resterende del af kulturen - vore værdier og traditioner og idealer - syntes at blive en mere og mere udflydende størrelse til hvilken mennesket slækkede sin forankring og derved mistede de ting som kulturen skænker det: livsindhold og rettesnore.

Ifølge Camus måtte denne ulykke nødvendigvis indtræffe før eller senere.

Thi menneskets liv er grundlæggende meningsløst, og derfor må enhver højere meningsgivende instans som f.eks. en religion, være af irrationel natur og som følge heraf i det lange løb komme i konflikt med menneskets fornuft. Vil mennesket leve videre, må det erkende "absurditeten" og tage den på sig. Dette kunststykke kræver dog en del hjælp fra kloge hoveder, idet der er ting vi må gøre os klart og livsregler vi må praktisere. Camus' bidrag hertil findes bl.a. i *Den fremmede* og i essayet *Le Mythe de Sisyphe* - en af hans regler siger, at mennesket må mobilisere *trods* for at kunne give livet betydning og storhed ("Il faut imaginer Sisyphe heureux").

Meursault personificerer den skræmmende sandhed om menneskets stilling i verden, og ved forhørerne og retshandlingen skræmmer han alle ved at meddele den. Han siger ligeud at han ikke tror på Gud, og i overensstemmelse hermed giver han ikke udtryk for *anger*, han *ærgres* sig blot over sin drabs-handling. Da han således afslører sig som det mest forhærdede menneske anklageren nogensinde har mødt, kan hans forsvarer ikke stille meget op. Men for Camus er dette triste menneske en helt! Meursaults dybe instinkt for *sandheden* - at søge den og at agere den - vejer tungere end hans mangel på følelser (- og hans mord, som bare var "en ulykke"). Vi *skal* naturligvis ikke være som Meursault, men vi har *ret* til det, thi ethvert liv er *lige gyldigt* - det er Camus' budskab.

I Heins tidsalder 40 år senere er triste mennesker som Meursault i den grad blevet normen at det er omsonst at komme dem til livs - de kan højst beklages - og det er kun de ældre der gør det. Det er nu en 40-årig kvinde der fortæller sin livshistorie. Hun er fraskilt og barnløs og bor i en et-værelses lejlighed i et højhus, og hun er ligesom Meursault over normalt begavet men uden ambitioner. Ikke destomindre forventer hun snart at blive forfremmet til overlæge! I skolen var hun på grund af sine gode evner blandt de to der blev udtaget til gymnasiet, og herefter gik det hele af sig selv.

Også kvindens fortælling begynder med en begravelse: "Endnu om morgenen den dag, begravelsen skulle finde sted vidste jeg ikke rigtigt, om jeg skulle gå derhen". Men her er der ikke tale om et menneske som alligevel var på gravens rand, her er den døde den ven som hun har for tiden. Hun er indtil sidste øjeblik i tvivl om hvorvidt hun vil gå til begravelsen: "Det faldt mig ind, at jeg ikke havde tænkt på Henry hele dagen. Alligevel var jeg selv nu kun i stand til at tænke den ene tanke: at jeg burde mindes ham. Jeg kunne endnu nå at vende om og køre hjem, snuppe mit kamera og fotografere et eller andet sted". Som det ses har denne kvinde noget som tangerer en interesse, men hun fotograferer aldrig mennesker, hun foretrækker død natur og forfaldne bygninger - og hun er bekymret for samlingens voksende omfang.

Camus' og Heins fortællere ser verden som et absurd skuespil, de har et

særligt blik for det bizare og frastødende hos medmennesket, men de leder ikke efter årsager og de har ingen drømme eller visioner om en anden verden. Sådan er mennesket åbenbart. Men mens Camus' historie er en konstruktion der skal illustrere hans filosofi, er litteraturen på Heins tid nået helt ned til jordoverfladen. I denne litteratur leder man forgæves efter menneskenes idealer og idéer. Man finder kun det der bekymrer dem eller kan underholde dem.

I Heins verden er den camusske syge så udbredt at ingen kan holde hinanden ud - alle må holde afstand - kvindens ven må forblive "en fremmed". De ældre har været forskånet for den camusske indsigt fordi de har haft prægtige politiske idéer at kæmpe for - eller imod. Politikken sidder dem i rygmarven. Men den tankebygning som de stadig klamrer sig til, og som falder nogle få år senere, er for de unge ligeså uinteressant som kristendommen er for Meursault. De ældre er skuffede over de unges mangel på engagement men de kan ikke svare fornuftigt på *hvad* de burde engagere sig i. Thi i denne verden er ikke bare de store fortællinger men også *arbejdet* ved at forsvinde: det opfattes blot en nødvendighed der giver penge og slår tiden ihjel. Udviklingen synes at gå i en retning hvor der bliver mindre og mindre uenighed om målet for menneskehedens stræben, og om vejen dertil, men hvor den enkelte giver sin skærv uden nogen større iver for at komme målet nærmere. For at kunne leve absurditeten må kvinden af og til udskrive den camusske trods: "Jeg har det godt", "Jeg kan godt lide mit arbejde på sygehuset", osv.

Men der er en faktor som Hein har med men som Camus ikke har tænkt på: barndommen. Barnet må da formodes at tro at livet har en mening: hvis livet virkeligt er meningsløst, må det være en indsigt der erhverves. Men dette må betyde at mennesket længes tilbage imod de episoder i barndommen der i erindringen fremstår som ladet med ren og stærk betydning. Heins kvinde mindes således en veninde som hun var nært knyttet til. Veninden var kristen og hun blev selv tiltrukket af denne religion, og de to veninder besluttede at de i fællesskab ville nå frem til sandheden om Gud og Jesus. Dette projekt - og dets udfald - var de unge menneskers begyndende "opdagelse af absurditeten".

Der er dog et middel imod et sådant længselstraume, og det praktiseres af kvindens "fremmede ven": han holder enhver erindring om barndommen borte ved at leve et liv hvor sanseapparatet bliver trakteret med beskydning af en helt anden kaliber end det kvinden lader sig udsætte for.

Og her er vi ved vor tids bevis for at Camus tog fejl da han påstod at menneskene for bestandigt har tabt de meningsgivende ting. Han kunne naturligvis ikke forudse de teknologiske vidundere som inden århundredets slutning ville komme til at berige menneskets liv. Og Hein kunne ikke forudse deres

rækkevidde. På Heins tid er TV-apparatet således endnu blot et apparat der overalt og konstant bliver tændt og slukket men som ikke gør meget fra eller til: kvinden lægger ligeså gerne kabale som hun ser TV. Der er endnu ikke 500 stationers samlede front imod kedsomheden, og verden har ikke set en endnu mere perspektivrig opfindelse: computeren, og en kraftigt opblomstrende industri: turismen, og et helt nyt syn på arbejdet: arbejdet som *livsstil*. Men alle disse resultater af menneskelig opfindsomhed i nødens stund skulle snart komme til at opveje tabet af de gamle meningsgivende ting. En udvikling som synes uden grænse og som for Gud véd hvilken gang gør sortsyn til skamme: Camus' og Heins personer hører et overstået stadium til.

Og dog kan man godt forestille sig at der, her ved århundredeskiftet, er et menneske (sikkert tilhørende den midaldrende generation) som mangler sans for de nævnte ting, og som synes at absurditeten er lige nærværende. Og som derfor sidder og arbejder på en opdatering af Camus' og Heins beretninger. Men som måske nægter at acceptere absurditeten som menneskehedens endestation, nægter at acceptere at menneskenes meningsgivende fundament, kulturerne, sådan bare får lov til at forsvinde. For er det måske ikke det der er ved at ske? Er en kultur ikke noget der har en passende størrelse? - og noget med grænser omkring? - noget med sprog og traditioner og idealer og en særlig "folkekarakter"? I "den globale landsby" som han ser menneskene ile imod, opvokser og lever mennesket, forekommer det ham, i en sådan kaotisk mangfoldighed at han ikke kan få den til at stemme med sin forestilling om en kultur. Han ser en verden befolket af enkeltindivider der ikke er underkastede større krav end de minimale som hensynet til næsten forlanger. En verden hvor alt det der ikke optager masserne har mistet betydning fordi de interesserede er få og isolerede. En verden uden store idealer og vægtige traditioner og som følge deraf også uden lødige ting. En verden hvor udviklingen indenfor ethvert livsområde er så kompleks at den er uinteressant, og hvor mennesket derfor ikke mere har nogen plads i nogen historie - ikke mere noget håb om "udødelighed".

Men han er klar over, at de mennesker der befolker denne verden ikke med deres bedste vilje kan se noget beklageligt i den, de er født ind i den, og de er ligeså kolde overfor hans betegnelse for dem: totalt proletariserede, som han selv er kold overfor hans forfædres betegnelse for ham: totalt ugudelig.

Forfatteren til det opdaterede civilisationsportræt mindes med vemod Camus' unge mand som blev dømt til døden, ikke i den globale landsbys navn men i det franske folks navn, og han mindes Heins kvinde som levede i en nation med mure og særegent sprog og kantede mennesker. Men han bøjer sig for sine børns kritik og kasserer sin historie. Han gør det fordi han har fået idéen til en ny: han forestiller sig at menneskene *beslutter* at de igen vil være opdelt i folkeslag, med hver deres sprog og vaner og historie, at der i

verden igen skal være forskelle og fordomme, lødige og underlødige ting, mennesker der forfærdes når tingenes orden forstyrres og mennesker der forstyrrer tingenes orden. Han forestiller sig at menneskene, når de har flyttet deres grænser helt ud til universets ende, når de er nået til det sted hvor Gud engang befandt sig, og når de har mærket hvorfor han var indifferent og hvorfor menneskene gjorde ret i at dømme ham til døden, at de så vil indse det absurde i deres stræben, og vende tilbage, om ikke til religionerne så dog til kulturerne.